

Keszler Borbála

A meggyőzés eszközei a régi magyar orvosi receptekben

A RÉGI ORVOSI RECEPTEK Az orvosi emlékek az ókortól kezdve foglalkoztak az emberi testrészek betegségeivel, és számtalan receptet ajánlottak ezek gyógyítására. Az orvosi recept mint műfaj tehát már az ókorban is létezett. A receptek formai és tartalmi szempontból hagyományozódtak. Nem csoda, ha az ókori, a középkori és a kora újkori receptek között sok hasonlóságot találunk. Egy babilóniai receptben például a következőt olvashatjuk:

'Ha egy embernek a foga fáj, mert a féreg rágja, | ²finom olajban keverj el bizonyos porrá tört vízínövényt. [...] Ha a fog jobb oldalon beteg, öntsöd a bal oldalon levő fogra; ha a fogad bal oldalon beteg, öntsöd a jobb oldali fogra; | ³a beteg meggyógyul (Hoffmann-Axthelm, W. 1973: 28).

Mint látható, a recept három részre bontható, akár a későbbi európai és magyar receptek leggyakoribb típusai is. A receptek ilyen hármasságára a népi gyógyítással foglalkozó kutatók már régen rámutattak. Az utóbbi időben nálunk Kuna Ágnes (Kuna 2008: 332) foglalkozott szövegtani szempontból a receptek felépítésével, és a következőképpen írta le a szerkezetüket. Az első rész a kezdő tartomány, az iniciátor, amely általában csak a betegség vagy valamilyen gyógyhatású készítmény nevét tartalmazza, illetve (magyar betegségnév hiányában) gyakran a testrészrel kapcsolatos tünetet nevezi meg. A második, az instrukciós rész, a gyógyszerösszetevőkről és az elkészítés módjáról ad felvilágosítást, de gyakran bővül érdekes kiegészítésekkel, például a gyógyszerösszetevők előteremtésével kapcsolatban. A harmadik rész (amely gyakran el is maradhat) pedig tartalmazza az úgynevezett meggyőzést, „reklámot”. Például: *'Foliosorul. | ²Arani gelet, meni az arani gelet, feleni legien az timso, megh anni galiczkeo, meni az timso uolna, fa olayt, eczetet, feier timient, az ki azt megh tugia czinalni, | ³niluan haznal, hidgied.* (Szentgyörgyi 1619 e. 193.) A meggyőző rész azonban kerülhet az első helyre is, és nem véletlenül, hiszen már Cicero is rámutatott arra, hogy az erős bizonyítás a szövegrész elején és a végén a leghatásosabb (vö. Aczél 2010: 772).

Természetesen más típusú receptek is vannak, vizsgálataim azonban most csupán a meggyőző rész nyelvi eszközeire korlátozódnak.

A MUNKA FORRÁSAI Munkámhoz forrásul főként kéziratok szolgáltak: a Lencsés-féle *Ars Medica*, a Hoffmann Gizella-féle *Medicusi és borbélyi mesterség* című, 16 régi orvosló- és receptkönyvet tartalmazó gyűjtemény, valamint közel 40 kéziratos recept- és orvoslókönyv. Több nyomtatott füves és orvoslókönyvet is megnéztem. Ezekre kevésbé volt jellemző ez a recepttípus, bár itt is találtam néhány példát, például Pápai Páriz Ferenc *Pax Corporis*ában, Mátyus István *Diaetetikájában* stb. A megvizsgált receptek száma több ezer. Az adatok közül a gyakran előforduló szavakat és kifejezéseket mai helyesírás szerint írom, és a terjedelmi korlátok miatt konkrét forrásukat sem nevezem meg.

A SZAKIRODALOM A meggyőzés kérdésének gazdag szakirodalmi van az ókortól napjainkig, és nem csupán a retorikai munkák foglalkoznak a problémájával, hanem a pragmatika, a kognitív nyelvészet, a kommunikáció, a népi gyógyítás stb. kutatói is.

A felhasznált szakirodalomból csupán néhányat emelek ki: Adamik Tamás (főszerk.): *Retorikai lexikon*; Adamik Tamás – A. Jászó Anna – Aczél Petra: *Retorika*; Oláh Andor: „Új hold, új király”. *A magyar népi orvoslás életrajza*. Különösen gazdag információt nyújtott Bańcerowski Janusz több tanulmánya is (1998a, 1998b, 2006a, 2006b).

A MEGGYŐZÉS NÉHÁNY JELLEMZŐJE A meggyőzés első elméletét, mint ismeretes, Arisztotelész dolgozta ki. Elméletében az egyik szempont az éthos (= a forrás). Javaslatára szerint a forrásnak megbízhatónak, hitelesnek kell lennie. Ennek szellemében ne mondjunk olyat, amiről azt gondoljuk, hogy nem igaz, és ne állítsunk olyat, amit nem tudunk kellőképpen megindokolni. Ez ugyanis az elfogadhatósághoz nagyban hozzájárul (id. Bańcerowski 1988: 17–18). Hogy az orvosi receptek szerzőik állításának megfelelően jók és hasznosak voltak-e, azt nem minden esetben lehet eldönteni. Mivel azonban szerzőik minden valószínűség szerint hittek bennük, ha az állításuk nem is felelt meg a valóságnak, mégsem beszélhetünk hazugságról, csak tévedésről.

Arisztotelész szerint az adónak be kell tartania a logika szabályait, színes történelmi hivatkozásokat kell bemutatnia, és a közlésnek tekintettel kell lennie a vevő érzelmeire, valamint

figyelembe kell vennie a meglevő társadalmi hiedelmeket is. A pragmatikával foglalkozó kutatók kiemelik, hogy a nyelvi közlésnek etikai és morális dimenziója is van (id. Bańcerowski 2006a: 91–92).

Az orvosi receptek meggyőző része különleges meggyőzés-típusnak számít, egyrészt, mert itt a meggyőzés egyoldalú, tehát nincsenek érvek és ellenérvek egymással szembeállítva, másrészt céljukat tekintve is, hiszen például a reklámokkal szemben, ezekben nem gazdasági érdekek mozgatják a megfogalmazójukat, hanem csupán a jó szándék, a bizalom megnyerése a gyógyszer vagy a gyógymód használatával kapcsolatban. A receptek meggyőző részének fontos szerepe van a gyógyításban, hiszen ebben az esetben a meggyőzés a pszichoterápia része. A kutatók általában kiemelik a meggyőzésnek az emberi személyiségre és a pszichére gyakorolt hatását (Bańcerowski 2006b: 36). Oláh Andor szerint a szónak éppolyan vagy olykor még nagyobb hatása van, mint a gyógyszereknek, mivel a gyógymódban való hit elősegítheti a gyógyulást (Oláh 1986: 164–168). Egyes kutatók szerint a nyelv meggyőzői funkciója a konatív (impresszív, imperatív) funkciójának egyik változata, amelynek célja: megfelelően befolyásolni a vevő gondolkodásmódját, illetve viselkedését, de nem közvetlen parancs útján, hanem rejtett és közvetett eszközök segítségével. E nézetek értelmében a meggyőzés annál hatékonyabb, minél jobban el van rejtve (Bańcerowski 2006b: 35–36).

A RÉGI ORVOSI RECEPTEK MEGGYŐZŐ RÉSZÉNEK NYELVI (ÉS PSZICHOLÓGIAI) ESZKÖZEI A meggyőző szövegnek alapkövetelményei: a tömörség, a világosság és az érthetőség (vö. Bańcerowski 1998: 16 is). Ezeknek a követelményeknek az orvosi receptek meggyőzést szolgáló részei megfelelnek.

A GYÓGYSZER HATÉKONYSÁGÁNAK TÉNYSZERŰ KÖZLÉSE Gyakori a receptekben a gyógyszer hatékonyságának rövid, tényszerű közlése, például: *jó, hasznos, hathatós, meggyógyul vagy meggyógyít* stb. Ezzel a tényközléssel a recept írói tulajdonképpen a várt gyógyulás létrejöttét közvetítik. A *meggyógyul* helyett néha előfordul latin megfelelője, a *sanibatur* is. Ez nem véletlen, hiszen a receptek írói gyakran latinos műveltségű papok, nemes emberek, borbélyok voltak. Természetesen közöttük különféle formátumú emberek találhatók, hiszen különböznek képzettség, tudásanyag-terjedelem, gyakorlat és hatásterület szempontjából is (vö. Oláh 210).

A *meggyógyul/meggyógyít* helyett állhattak ezek szinonimái is, például: [a gyógyszer] *használ, használni fog; elkergeti, elmúlhatja, enyhíti, eltávoztatja, elűzi, kiűzi, könnyebbíti, megállítja, megcsendesíti, megengeszteli, megennyhíti, megszünteti, megtéríti, megorvosolja, megvigasztalja, kivetí* [a betegséget]; [a beteget] *egészségessé teszi, megmenti* [a betegségtől]; [a betegség] *elmúlik, eloszol, eltávozik, megáll, megcsendesül, meggyógyul, megszűnik, megvigasztal, kimegy a betegből, eláll róla* [a betegről], *elhagyja* [a beteget]; stb.

A *meggyógyul, meggyógyít* és rokon értelmű megfelelői helyett gyakran az egyes betegségek gyógyulásával kapcsolatos speciális kifejezéseket használják. Mivel az ilyen kifejezések száma több mint 100, a nagy szám miatt csupán néhány érdekesebb példát említek: [a gyógyszer/ gyógymód] *a követ, a dagadást elrontja, a sebet, sülyt elszárazítja, az undokságot eltisztítja, a rútságot eltörli, a fájdalmat elveri, elveszi, az hályogot a nyálat, a flegmát kevesíti, a turhát kihányatja, a fogat kirontra, az undokságot, a rossz vért kiszítja, a nedvességet, a náthát kitisztítja, a sárt kivetí, a mérget kivonzza, a hályogot lehasítja, lehajítja* [a szemről], *a vak körmöt levonzza, megállítja, a fájdalmat megcsendesíti, a fogfájást, a fájdalmat megnyihíti, a hasat megindítja, a kelevényt, a hasat meglágyítja, a csontot megforrasztja, a kórságot megrontja, a foghúst megszorítja, a szeleket oszlatja, a fulladozást szaggatja és hányatja, a fogakhoz rohanó fluxust visszaveri* stb.

ÉRZELMEKET, ÉRTÉKELÉSEKET, MINŐSÍTÉSEKET TARTALMAZÓ SZAVAK ÉS KIFEJEZÉSEK A meggyőzés folyamata a receptekben pozitív, hiszen a valóság jó, vonzó, érdekes, kívánatos képének a bemutatásán alapul, éppen ezért a meggyőzést gyakran erősítik érzelmeket, értékeléseket, minősítéseket tartalmazó szavak és mondatrészek (vö. Bańcerowski 1998: 27), különösen bizonyos jelzők, határozói értékű tárgyak, határozók és fokozó partikulák. Oláh Andor szerint (1986: 165) ezek nagymértékben fokozhatják a gyógyszer fizikális hatását. Például így javasolnak valakinek gyógyszert vagy gyógymódot: *valóban igaz dolog, igen dicséretes, dicséretes és nagy hasznú ez, kiváltképpen való fő orvosság ez, bizonyos orvosság, bizonyos dolog, igen bizonyos orvosság; igen hasznos; csoda igen hasznos orvosság; fő és igen titkos orvosság; jó és drága ír; csodálatos, fő orvosság; igen fő orvosság; fő és nemes hasznos orvosság; legnagyobb erejű orvosság; nagy hírű, igen jó, felette igen jó; igen, igen jó; jó, jó, jó; hatalmasan szívja kifelé a [...] nedvességeket, nagyot használ, fölötte nagyot használ, igen szépen megtisztítja, nagy könnyen meggyógyítja, hatalmasan használ, szemlátomást használ, szemlátomást gyógyít, igen használ, fölötte igen használ, csodálatosképpen meggyógyítja, csoda igen meggyógyítja, csodaképpen használ, valóban használ, minden kétség nélkül meggyógyul, teljességgel meggyógyul, gyökerestől kivész; bizonyára, bizonyonnyal meggyógyul, javítja jól, igen hathatósan előli a mérget, [a kór] gyökerestül kivész; stb.*

A GYÓGYSZER HATÁSÁNAK GYORS BEKÖVETKEZÉSÉRE VALÓ UTALÁS Az ajánlás ösztönző formája, hogy bizonyos gyógyszerhatás gyors, biztos bekövetkezésére utalnak, például: *hamar, hirtelen, igen hamar, igen hamarsággal, csoda hamar, mindhamar, igen rövid időn, nem sok idő múlva, nem sok időre* stb.

Néha a gyógyulás pontos idejét is megtaláljuk az ajánlásban: *mindjárt, azonnal, legottan, menten, három óráig 'három órában belül', nap éjjel, egy nap egy éjjel elmúlván, 17 óráig, két nap, harmad napig, negyed napra, nyolc napra, kilenced napra, tizenketted napra, tizenötöd napra, tizenötöd nap alatt* stb.

HIVATKOZÁS A GYÓGYSZER VAGY GYÓGMÓD KIPRÓBÁLT VOLTÁRA A meggyőzésnek fontos eszköze az arra való hivatkozás, hogy az ajánlott szerek kipróbált, bevált gyógyszerek. Ennek igazolására a szokványos kifejezések: *próbált, megpróbáltatott, probatum, probatum est, dicitur probatum, sokon próbált, sokszor megpróbáltatott, igen próbált, igen próbált orvosság; igen fő, próbált, bizonyos orvosság; próbált dolog, igaz próbált dolog, igen fő próbált dolog, bizonyos próbált dolog, próbált dolog nyilván* stb.

Gyakran hivatkoznak arra is a recept írói vagy összegyűjtői, hogy ők, saját maguk vagy mások magukon és másokon alaposan kipróbálták már a gyógyszert vagy gyógmódot, vagy már mások is mondták, dicsérték azt, például: *Magam probaltam dolog* (Váradi 1628: 215); *oruosaga magam Janonak* (Máriássy 1614–1635 k.: 64); *Probalt magunkon* (Máriássy 1614–1635 k.: 66); *Ez probat [!], en Teörök Janos giakorta probaltam, bizonnak talaluan* (Török 1619 e.: 122); *Uetesj Istuan Uram magan probalt oruosagha* (Máriássy 1614–1635 k.: 67); *Ezt Balassa Menyhart megh probalta* (AM. I. 295a); *Betlen farkas probalta* (AM. I. 31b); *Apaffy Istwan ez orwossagot magan probalta megh, es igön igaznak talaltha* (AM. I. 214a); *Hartaj Gabor Vram magan probalt oruosagha* (Máriássy 1614–1635 k.: 65); *Debreczenj Tamas Vram sok emberen probalt* (Máriássy 1614–1635 k.: 69); *Ez igön sok Embörökön megh probaltatoth* (AM. I. 208a); *Kálnaj Ferencc Vram sokon probalt bjonjos oruosaga* (Máriássy 1614–1635 k.: 68); *Penjgej Nagj Peter fokfajas ellen magan es masokon probalt oruosak* (Máriássy 1614–1635 k.: 69); *Rezeghej Bernat Vram probaltnak mongja* (Máriássy 1614–1635 k.: 67); *Ez orwossagh sok kep yroknak es yrashban munkalkodoknak hasznalth* (AM. I. 46b); *Sok tartomanyokban megh probaltatoth ez orwossagh* (AM. I. 298a); *Verebelj Mihalj, az kj Orlaj Istuan zolghaja, feje ueztese alat keoteotte, hogj probalt oruosagh* (Máriássy 1614–1635 k.: 66); *Ezt egy ven azzony próbálta* (AM. I. 295b); *Djctj, hogj megh gjogjult ember utana* (Máriássy 1614–1635 k.: 64); *igen dicsérik* (Pápai Páriz 1690/1747: 61, 110); stb.

A HIVATKOZÁS, A PÉLDA MINT A MEGGYŐZÉS ESZKÖZE

Arisztotelész szerint a meggyőzés egyik fontos kelléke a hivatkozás, a példa (Adamik 2004: 61). Már az eddig felsorolt adatok is bizonyítják, hogy a szerzők a nyomaték kedvéért gyakran hivatkoznak más, gyakran híres vagy ismert személyekre, de sokszor nem csupán olyan vonatkozásban, hogy az illető kipróbálta a gyógyszert, hanem mert tudomásuk szerint a gyógyszer az illetőtől származik, vagy az idézett személy dicsérte azt. (Ismeretes például, hogy azok a hirdetések, amelyekben ismert sportolók biztosítanak egy vitamint, gabonapehely vagy táplálékkiegészítő hasznáról, sikeresebbnek és hatékonyabbnak bizonyulnak, mint azok, amelyekben például egy ténylegesen hozzáértő orvos, szakember beszél; Aczél 2004: 407). Az orvosi receptekben az idézett személyek között vannak tudósok, királyok, hercegek, kincstartók, nemes urak, orvosok, papok stb. is, például: *a' mint az orwosságnak atya Hypocrates mondgya* (Nadányi 1669: 374); *Galenus*

orwossaga (AM. I. 86b); *Galenus dichery ezth* (AM. I. 87b); *Ez orwossagh Galenusnak feo es igön tytkos orwossaga wolth* (AM. I. 75b); *Plinius mongia* (Beckereki 1698–1703: 370); *Plinius írja* (Török 1619 e.: 127); *azt iria Auicenna, hogi io has faiasrol* (Török 1619 e.: 123); *djctj, hogj Rudolphus czazar oruossága* (Máriássy 1614–1635 k.: 66); *Czazar Vrunck eo Felseghe – fundaloja olaz – magan probalt* (Máriássy 1614–1635 k.: 67); *Lazlo kyraly orwossaga ez* (AM. I. 89a); *Báthori István lengyel király orwossága* (Újhelyi 1677: 297); *Köszvenj ellen, meljre az iffiu csaszarne Leszesztjan urat tanjtotta volt* (Orvosságos könyvecske 1665 k.: 258); *Fridericus Herczeg orwossaga ez* (AM. I. 309b); *Frater györgy Kencztarto Barath orwossaga* (AM. I. 160a); *Tatay Kapitan Rosomberk Vram oruossaga* (Török 1619 e.: 135); *Pazmanj orwossaga* (Orvosságos könyvecske 1665 k.: 253); *Zokolj Praedicator Vram mondta orwossaga* (Máriássy 1614–1635 k.: 64); *Várady Imröh preposth orwossaga* (AM. I. 31b); *Majtjsj Peter díjak euel gjogjtota megh Orzagh Janos Vramat, eojs mast aual gjogjtota, jgj probatum* (Máriássy 1614–1635 k.: 67); *Mizold Antal doctor könyvből való orwosság* (Beckereki 1698–1703: 370); *Adoryan doctor orwossaga* (AM. I. 96b); *Vicenna doctor mondgya* (Török 1619 e.: 122); *Ferenc doktor [orwossága]* (AM. I. 114a); *Czuzi Pall Vram probalt bizonyos orwossaga* (Török 1619 e.: 154); *Esterhas Pal Vram Reuaj Tamast ezel gjogjtota megh az vjzj beteghseghbul* (Máriássy 1614–1635 k.: 63); *Kis Martonj porkolab oruosagan* (Máriássy 1614–1635 k.: 63); *Dragffy gasparne orwossága* (AM. I. 31b); *Cherody Borbala orwossaga* (AM. I. 111a); stb.

Néha egész kis történetet kerít a szerző az idézett személyek köré: *Augustus Chyazar, ky Christus vronk zwletese koran vralkodoth, Ezzel az orwossaggal elth, merth hyituan szömey volthanak. Ebben vgyan semmy kertsegöd ne legyön* (AM. I. 46b); *Ez orwossagh megh probaltatoth sok ven Embörökön, kyk latasokban megh fogyatkoztanak, kyk az vthan zynthe vgy lattanak, mynthá ifyak voltak volna* (AM. I. 49b[-hez ragasztott levélsíkon]); *Ez orwossaggal egy Barath gjogult megh, a ky igön sok eztendeigh volth keozvenyös, es gyötrödeott benne* (AM. I. 296a); *Ezt en magamon pobaltam Jerusalemben laktomban, kj miat meg kellett uolna mar halnom, de az ulta soha nekem nem folt [az orrom vére]* (Váradi 1633 k.: 218); *Fejer Andrasne Geonczeon gyermekén probalt oruosaga, az kj negjed napra meg gjogjul Isten aldasabol* (Máriássy 1614–1635 k.: 65); stb.

„CÍMKÉZÉS” A MEGGYŐZŐ SZÖVEGBEN Hathatós eszköze a meggyőzésnek a „címkézés” is, a pozitív jelentéssel bíró címkék „felragasztása”, osztogatása (Bańczerowski 1998b: 27). Például: *Jó a' kis gyermekeknek savanyu eledeleket adni [...], amint bizonyittya amaz Görög országi bölts Orvos Hipocrates* (Csapó 1771: 118); *Ezt Plinius is írja, ez penig híres doctor igen* (Beckereki 1698–1703: 371); *Crato, a ki három egy más után következett Császároknak volt Medicusok Bétsben, és a' Magyarok közöttis sokat próbált volt, felette-igen dicséri e' flastromot* (Pápai Páriz 1690/1747: 141); *Crato, ki e' seculumban három egymás után következett Császároknak Medicusok volt, ki-is sok Magyarok*

nyavalyája orvoslásában bóldógul használt, e' nyavalyát ilyen formán szokta vólt orvoslani (Pápai Páriz 1690/1747: 306); *azon Eszközt javallanám, melyet Petit, amaz nevezetes tudományú Frantzia országi Chirurgus a' Parisiaknak mutatott* (Csapó 1771: 21); *ezen folyó száznak elein virágzott nagy elméjű Anglus Orvosnak példájából* (Mátyus 1762: 183); *KERCRINGIUSnak Amsterdamban a múlt Száznak végén virágzott nem alá való Medicusnak es Anatomicusnak egy Historiáját [...] meg-emliteni illendnök tartom* (Mátyus 1792: 602); *mit szóll [...] az elébb-is dicsérettel említett nagy Orvos a' TISSOT* (Mátyus 1792: 621); *Ezen specificált Recipe találatott egy svédus híres Doctornak elmaradott papirossai között, kiis 104 esztendőig élt* (Hatalmas Recipe 1805); stb.

Címkeszerű annak említése is, hogy a gyógyszer valamilyen távoli, egzotikus országból származik, vagy titkos gyógyszer volt: *Galenus titka ez ellen* (Várad 1633 k.: 216); *Probalt dolog. Görög orvosság* (Várad 1633 k.: 216); *Probalt arabiaj orvosság* (Várad 1633 k.: 216); *Persiaj oruosság, Persiaj fő oruosság* (Várad 1633 k.: 216); *Hypocrates titkos oruossaga az nagi korsag ellen* (Várad 1633 k.: 216); *Arabs Auicenna oruossaga* (Várad 1633 k.: 216); *Galenus orwossaga, kit vót az arabusoktól* (Várad 1633 k.: 218); *sok kereséssel nyertem-meg egy régi Arabiai orvos Doctortól a' rosmarin hasznait, melyeket egy Sido mester nagy titokban tart vala* (Nadányi 1669: 510); stb

A TÚLZÁS MINT A MEGGYŐZÉS ESZKÖZE A meggyőzés gyakran használt eszköze a túlzás. A túlzások egy része azt bizonygatja, hogy az ajánlott szer a legjobb, más részük viszont azt ígéri, hogy a gyógyszer örökre megszünteti a beteg panaszát: *Ennel orwossagh semmy yob nem leheth* (AM: I. 253a); *ennel yob nem lehet* (AM. I. 98b); *semmy orwossagh ennel ynka meg nem allattya* (AM. I. 256b); *lehetetlen, hogy megh ne gyógyulyon* (AM. I. 265b); *Ennel job orwossagh nincsen* (Házi patika 1663 k.: 230); *iobbat nem latot embör has fajasrol* (Török 1619 e.: 119); *Ne legyön penigh abban semmy kétségöd, mert soha iob nincz has fajasrol* (Török 1619 e.: 123); *csuda hasznát érzi meg* (Beckereki 1698–1703: 397); *csuda hasznát látod* (Beckereki 1698–1703: 348); *mindeön niomorusagarol hasznal, azt mondgia Galenus* (Török 1619 e.: 124); *azonnal megh zabadul, [a kór] soha teobbe rea nem yw, avagy ha ywis, de igön rytkan* (AM. I. 31a); *soha teobbe ki nem üty [a kórsag]* (Török 1619 e.: 155); *soha az korsag többbe nem bantya ha Isten akarya* (AM. I. 31a); *Soha foga nem fay* (AM. I. 84a); *soha el nem indul raita [a kórsag]* (Török 1619 e.: 140); *semmi nyavalyád nem lesz* (Házi patika 1663 k.: 232); *es azutan soha nem fai* (Orvosságos könyvecske 1665 k.: 252); *soha nem bant az korsag* (Várad 1633 k.: 216); stb.

AZ ISTENI SEGÍTSÉG EMLÍTÉSE A MEGGYŐZÉSBE Egy recept utal arra, hogy a gyógyuláshoz szükséges az isteni segítség is, például: *megh giogiul isten után* (Török 619 e.: 165); *megjavul, ha Isten akarja* (Beckereki 1698–1703: 361); *Byzonnyal hyggyed, hogy Isthen meg giogith* (AM. I. 160a); *Isthen segytsegebeol el vezi az halyogoth* (AM. 51a); *Isten*

után használ (Orvosságos könyvecske 1665 k.: 250); *Isthennek akarattiból bizonnial hasznal* (Török 1619 e.: 141); *ha te ezt miuelendöd az Istenbe bizandol, ötet giakran imádandod, hasznal bizonnial meg latod* (Török 1619 e.: 141); stb.

A KÖZVETLEN, BARÁTI HANG A MEGGYŐZÉSBE Köz-tudomású, hogy milyen fontos a beteg és az orvos vagy a gyógyító kapcsolata. Ezt a kapcsolatot erősítheti a közvetlen hang, a közelség, a szolidaritás érzése (Oláh 1986: 208). Ezt a közelséget a személyes megszólítások biztosítják, például: *megjovul [...] elhidd* (Beckereki 1698–1703: 360); *me gládd, használ* (Beckereki 1698–1703: 410); *nem ártasz vele, használ ládd* (Beckereki 1698–1703: 370); *ezt elhidd bár* (Beckereki 1698–1703: 361); *ezt elhidd, ha való* (Beckereki 1698–1703: 369); *csuda hasznát látod* (Beckereki 1698–1703: 348); *Meg giogul, hidel kecegnekul* (Szentgyörgyi 1619 e.: 207); *hidgied, hogi megh giogiul* (Török 1619 e.: 85); *Ne legyön penygh abban semmy ketsegöd, merth megh giogiwl altalanfogwa* (AM. I. 31a); *Próbáld meg, ha nem hiszed* (Beckereki 1698–1703: 348); *Ha nem hiszed, próbáld* (Beckereki 1698–1703: 370); *Köszvényes barátom, próbáld meg, nem hagysz hazugságban, ebben is, hidd el bár* (Beckereki 1698–1703: 396); *enyhiti az fájdalmat, me glásd* (Beckereki 1698–1703: 357); *Ne félj tőle, mert jódra van* (Beckereki 1698–1703: 409); stb.

ÖSSZEFOGLALÁS Az orvosi receptek meggyőző részének megfogalmazása egyszerű, világos. Az érvek (gyakran csak egy érv) elég szűk körben mozognak. Az egyetlen észérv az, hogy a gyógyszer jó, meg lehet gyógyulni tőle. A többi érv kevésbé észérv, inkább érzelmekre ható, a pszichoterápia körébe tartozik. Természetesen a korabeli orvostudomány szintjén, mikor még kórélettan nem létezett, nem is várhatunk komolyabb érveket (például hogy a gyógyszer kitégítja az ereket, a vér több oxigént tud szállítani a szívbe és az agyba stb.). Az orvosi receptek meggyőző része, de teljes szövegük is azonban kultúrtörténeti és nyelvi szempontból is nagyon érdekes és értékes, hiszen sok információt nyújtanak a kor nyelvéről és gondolkodásmódjáról.

FORRÁSOK

AM. = Lencsés György: *Ars medica* 1547. Varjas Béla (kiad.): XVI. századi magyar orvosi könyv. Sárkány Nyomda, Kolozsvár.

Beckereki 1698–1703. = Beckereki Várad Szabó György: *Medicusai és borbélyi mesterség*. In: Hoffmann (szerk.). 1989: 341–434.

Csapó József 1771. *Kis gyermekek isputálja*. Debrecen.

Hatalmas recipe Melly az emberi élet továb való meg tartására egybe Szerkesztett. 1805. Fol. Hung. 1231.

Házi patika 1663 k. In: Hoffmann (szerk.) 1989: 227–46.

Hoffmann Gizella (szerk.) 1989. *Medicusai és borbélyi mesterség. Régi magyar ember- és állatorvosló könyvek Radvánszky Béla gyűjtéséből*. Szeged, József Attila Tudományegyetem.

Máriássy 1614–1635 k. = Máriássy János: *Egy néhány rendbeli loorvos-ságok és más orvosságok*. In: Hoffmann (szerk.) 1989: 53–75.

Mátyus István. 1762., 1766. *Diaetetica*. I., II. Kolozsvár, Páldi István nyomdája.

Mátyus István 1787–1793. *Ó és új Diætetica*. I–VI. Pozsony, Fűskúti Landerer Mihály nyomdája.

Nadányi János 1669. *Kerti dolgoknak le-írása*. Kolozsvár.

Orvosságos könyvecske 1665 k. In: Hoffmann (szerk.) 1989: 247–266.

Pápai Páriz Ferenc 1690. *Pax Corporis*. Kolozsvár. – Az idézetek az 1747-es kiadásból valók. Az idézéskor: 1690/1747.

Szentgyörgyi 1619 e. = Szentgyörgyi János: Testi orvosságok könyve. In: Hoffmann (szerk.) 1989: 173–210.

Török 1619 e. = Török János: Orvoskönyv. Lovak orvoslása. In: Hoffmann (szerk.) 1989: 77–172.

Újhelyi 1677. = Újhelyi István: Orvosságos könyv Apafi Anna számára. In: Hoffmann (szerk.) 1989: 295–334.

Várad 1663 k. = Várad Vászárhelyi István: Kis patika. In: Hoffmann (szerk.) 1989: 211–225.

IRODALOM

Aczél Petra 2004. A meggyőzés tényezői. In: Adamik – A. Jászó – Aczél 2004: 406–410.

Aczél Petra 2010. Meggyőző kommunikáció. In: Adamik (főszerk.) 2010: 768–775.

Adamik Tamás: 2004. A bizonyítás Arisztotelész szerint: A példa és az enthüméma. In: Adamik – A. Jászó – Aczél 2004: 57–58.

Adamik Tamás (főszerk.) 2010. *Retorikai lexikon*. Budapest, Kalligram Kiadó.

Adamik Tamás – A. Jászó Anna – Aczél Petra 2004. *Retorika*. Budapest, Osiris.

Bañcerowski Janusz 1998a. A nyelvhasználat elvei és etikai dimenziói. *Magyar Nyelvőr*, 15–20.

Bañcerowski Janusz 1998b. A nyelvhasználat erkölce. *Egyetemi Fonetikai Füzetek* 23: 19–30.

Bañcerowski Janusz 2006a. A nyelv mint a manipuláció eszköze. In: Tóth Szergej (szerk.): *HATALOM interdiszciplináris megközelítésben*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 89–111. (<http://aida.lib.jgytf.u-szeged.hu/alknyelv/aktualis/Banczerovszkii2.htm>)

Bañcerowski Janusz 2006b. Néhány gondolat a meggyőzés jelenségéről. In: Vass László (szerk.): *A MONDAT: KALAND. Hetven tanulmány Békési Imre 70. születésnapjára*. JGYF Kiadó, Szeged, 35–38.

Hoffmann-Axthelm, W. 1973. *Die Geschichte der Zahnheilkunde*. Buch- und Zeitschriften Verlag, Berlin.

Kuna Ágnes 2008. Az instrukció funkcionális pragmatikai vizsgálata a 17. századi orvosi receptekben. In: Keszler Borbála – Tátrai Szilárd (szerk.): *Diskurzus a grammatikában – Grammatika a diskurzusban*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 332–42.

Oláh Andor 1986. „Új hold, új király”. *A magyar népi orvoslás életrajza*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

BÖNGÉSZÉS A MÚLTBAN

HALÁLOKOK AZ ARANYOSAPÁTI ANYAKÖNYVEK ALAPJÁN 1780-TÓL

Összeállította: Nagy Barnabásné

aggkori kimerülés

agyhártyalob

agykérlob

agyvérömlés

agyvizenyő

állkapocsgörccs

belső baj

bélromlás

bélszakadás

brantos lábfejás

cholera

elmeháborodott

elvérsz a köldökön át

eskór

fejhártagyulladás

forroláz

gégevizenyő

görcsök

görcsölés

görvélykór

gutaütés

gyermekági rángógörcsök

gyermekaszály

gyomorsorvadás

hasi hagymáz

hasvízkór

hideglelés

hűdés

idétlen

idült béllob

ismeretlen

ízületi lob

kelevény

közönséges

májlob

malária

mellhártyalob

mellhártyás tüdőlob

orbáncz

öregség

sorvadás

spanyolkór

szamárhurut

természetes

tetanusz

torokgyík

tüdőgümőkór

tüdőlob

tüdősorvadás

tüdőszélhűdés

újszülöttek sárgasága

váltóláz

végelgyengülés

vérbőség

véres agyiguta

vesebaj

vízibetegség

víziszony (veszetség)

vízikórság

vörheny